

Waarom Nederlands-Indië na 300 jaar Nederlands-Indië niet meer kon zijn

door Eric de Brabander

De Tanimbar legende van Aya Zikken; De tolk van Java van Alfred Birney

Er is bijna geen familie in Nederland die niet op de een of andere manier door Insulinde is geraakt. Mijn schoonvader, om er maar een te noemen, die op 22-jarige leeftijd een geweer kreeg en naar de Oost verscheept werd om het vaderland te dienen, om er na terugkeer in Nederland achter te komen dat zijn jeugd voorbij was, verwoest door de Duitse bezetting en de expansiedrift van de naoorlogse Nederlandse staat. Op Curaçao is het Nederlands-Indische verleden ook zichtbaar aanwezig, met name in de architectuur, hoewel weinig mensen zich zullen realiseren dat Emmastad en Julianadorp er zonder Nederlands-Indië er heel anders uitgezien zouden hebben. En toch zijn hier zoveel families met Indische banden die na de onfortuinlijke gebeurtenissen in het na-oorlogse Nederlands-Indië via Nederland hier zijn neergestreken om nooit meer weg te gaan. De meesten konden niet aarden in het verzuilde en voor de Indiërs en Molukkers vijandige Nederland. Want Nederland had geen ruimte voor compassie met hun overzeese lotgenoten die ontheemd in de Nederlandse havensteden arriveerden. Zij hadden hun handen vol aan het verwerken van hun eigen oorlogsellende.

Indië bestaat niet meer. Veel jonge Nederlandse dienstplichtigen werden na de oorlog naar Indië gestuurd om de kolonie, waar het verzet tegen de Nederlandse overheersing groeide, voor het moederland te behouden. Dit postmoderne kolonialisme had de internationale opinie niet mee. De Verenigde Staten gebruikten de Marshall hulp als middel om Nederland te dwingen een einde te maken aan hun koloniale wereld in het verre oosten. Daar was Nederland, met een merkwaardig moreel superioriteitsgevoel, in 1946 niet klaar voor. Het was werkelijk zo dat de meerderheid van het Nederlandse volk meende goed te doen in Indië, ongeacht de bakken met geld die driehonderd jaar lang naar het moederland stroomde.

Nederland en de in 1945 uitgeroepen Republiek Indonesië waren intern verdeeld. De Japanners waren niet direkt uit Indonesië verdwenen, de Britten raakten direkt bij de gevechten betrokken, de Amerikanen oefenden druk op Nederland uit om voor een dekolonisatiepolitiek te kiezen. Het Indonesische volk had hardelijners en vrijheidsstrijders, echter ook grote groepen die zich achter de Nederlanders opstelden. Toch gingen ook in Nederland, al voor de politionele acties, stemmen op om in Indië het zelfbeschikkingsrecht te laten zegevieren. Over deze periode is veel geschreven.

Aya Zikken schreef de in 1993 voor het eerst uitgekomen roman '*de Tanimbar Legende*'. Afgelopen jaar werd het boek heruitgegeven door uitgeverij '*In de Knipscheer*', die ook een lijvige, duizend bladzijdes tellende biografie van Aya Zikken uitbracht, getiteld: '*Alles is voor even. Het bewogen leven van Aya Zikken.*' De lezer van de Tanimbar Legende zal zeker gemotiveerd zijn om meer werk te lezen van deze in 2013 overleden auteur. Dat kan! Buiten haar bekendste boek '*de Atlasvlinder*' schreef zij er nog zo'n dertig. Aya Zikken is onlosmakelijk verbonden met Nederlands-Indië. De Tanimbar Legende is dan ook deels autobiografisch. Zikken vertrekt vlak voor de oorlog naar Nederland. Haar familie keert terug maar Aya blijft gedurende de oorlogsjaren alleen achter in Nederland. Haar gezinsleden beleven de oorlog in Jappenkampen, ze ziet ze pas na de oorlog terug. In 1946 maakte Nederland zich op voor een nieuwe oorlog, die tegen Soekarno en zijn volgelingen welke de republiek Indonesië hadden uitgeroepen. De Hollandse ambtenaren, net vrij uit de kampen, namen hun plaatsen in het koloniale bestuur weer in, en niet lang daarna, nadat de gepolariseerde situatie in Nederlands-Indië onhoudbaar bleek, arriveerden de eerste Nederlandse soldaten met de opdracht de situatie in de kolonie te herstellen. Het was in politiek den Haag niet doorgedrongen dat de na-oorlogse wereld een andere was. '*Indië verloren, rampspoed geboren,*' zo werd gejammerd. '*Times, they are changing,*' zong Bob Dylan twintig jaar later.

Op de westelijke eilanden van de gordel van smaragd, waarvan Tanimbar er een van is, bleef de situatie in beginsel ongewijzigd. Het oorlogsgeweld op Java was nauwelijks merkbaar. Jasper, een werktuigbouwkundige, pas uit Nederland gearriveerd en belast met het toezicht op de bouw van boten op de eilanden,

beseftte dat hij terecht is gekomen was in een stuiptrekkende samenleving die het laatste restje kolonialisme aan het afschudden was. Zijn ambtelijke collega's, de controleur Haantjes en de onderwijzer Morse leefden nog in de wereld van vóór de Japanners. Zij zaten verankerd in hun koloniale verleden. De bevolking van de eilanden sloten zich af en maakten hun wensen niet kenbaar. Dat sloot de ogen van Jasper niet, hij zag hun belangen haarscherp, in tegenstelling tot Morse en Haantjes.

Het doet mij voorkomen dat Aya Zikken bij monde van Jasper haar eigen verhaal vertelt. Morse staat dan voor haar vader, die zich ook niet wist los te maken van het Indië waar hij zo verknocht aan was. Net als haar vader sterft Morse. Was Jasper in beginne gereserveerd tegenover Morse, later lijkt de lotsverbondenheid tot een acceptatie te leiden van elkaars toekomstbeeld.

De biografie van Aya Zikken, Kees Ruys, wijst op de autobiografische feiten in *de Tanimbar legende*, de verhouding met haar vader die na de oorlog in een verlangen naar tempo doeloe terugkeert naar de Oost. Hij kon geen afstand nemen van de kolonie die ophield te bestaan. Dat laatste geldt ook voor de vele Indische mensen die na de oorlog op Curaçao terechtkwamen, op zoek in de tropen naar datgene wat ze verloren hadden.

De biografische roman *'De tolk van Java'* won in 2017 de Libris Literatuurprijs en de Henriëtte Roland Holst-prijs. Het boek was daarmee de definitieve doorbraak van Alfred Birney die hiervoor al een tiental prachtige werken op zijn naam had staan waarover ik in deze krant eerder schreef.

Arto Nolan kende geen warmte, geen liefde, geen geborgenheid. Voor zijn zonen was het een weerzinwekkende vader, met losse handjes en een fatalistische kijk op de wereld. De man had een gruwelijk verleden gehad in het na-oorlogse Indië en had gedurende deze tijd een dagboek bijgehouden wat zijn zoon pas na zijn overlijden onder de ogen kwam. Alfred Birney heeft zichzelf en zijn vader in dit autobiografische werk andere namen gegeven om het als roman te kunnen uitgeven. In het laatste is hij geslaagd. Het is een bloedstollend boek geworden, een autobiografische mokerslag die de clichés over Nederlands-Indië verpulvert, zoals op de kaft vermeld staat.

Voor de zoveelste maal wordt Den Haag een spiegel voorgehouden hoe de dekolonisatie van Nederlands-Indië werkelijk verlopen is. En de trauma's die door de houding van Nederland in de veertiger jaren zijn ontstaan, met exponenten als de Molukse treinkaping vijftig jaar later. Voor de zoveelste maal, want Multatuli deed het al met *'de Max Havelaar.'* Couperus deed het met de *'Stille Kracht.'* De taal die Birney gebruikt mist de verfijndheid van zijn voorgangers. Zij is ongepolijst, rauw en direkt, net zoals het boek. Het is de taal die bij het onderwerp past, niets van het negentiende-eeuwse vormelijke woordgebruik dat Douwes Dekker en Couperus kenmerkt.

Aan de hand van zijn vaders dagboek en aan de hand van zijn eigen jeugdervaringen schreef Alfred Birney *'de Tolk van Java.'* Hij brengt zijn jeugd en het oorlogsverleden van zijn vader in verband, zonder dat hij ook maar een enkele maal vergevingsgezindheid naar zijn vader toont. Zijn broer Philip is milder in zijn oordeel. Alfred Birney laat hem zeggen: *'Zoals ik al zei, heb ik Pa's memoires nog nooit goed gelezen. Maar hij lijkt me eerlijk, oprecht en waarachtig in zijn beschrijvingen, evenwel met hier en daar een beetje sambal erbij. Nou ja: mag het?'*

Arto Nolan was tolk voor de Nederlandse mariniers. Voor veel Indiërs was hij dus een landverrader. Zijn wapenfeiten zijn bloederig en gruwelijk, vooral omdat er geen filosofische rechtvaardiging beschreven wordt die zijn daden zouden moeten vergoelijken. Zonder aanwijsbare reden sloeg Nolan radicaal om en vocht samen met zijn schoolvrienden tegen de Nederlanders. Arto Nolan was voornamelijk bezig zichzelf te handhaven op Java, en te overleven. Totdat duidelijk werd dat dat niet meer kon en hij zich op het allerlaatste moment inscheeptte naar Nederland. Daar trouwde hij met een Helmondse schoenmakersdochter, een naïef meisje, tot over haar oren verliefd. Met haar kreeg hij twee zonen. Met die zonen begint het verhaal in Helmond. Halverwege het boek vertrekt de lezer naar het Indië van de politionele acties en de rol van Nolan in de onafhankelijkheidsoorlog waarna de verbanden worden gelegd.

Birney zelf zei bij de uitreiking van de Libris Literatuurprijs: *'Er mankeert iets aan de geschiedenisles in Nederland. Belangrijke geschiedenis wordt onder het tapijt geschoven. Hella Haasse heeft met Oeroeg een beetje geprobeerd daar tegenwicht aan te bieden, maar dat is haar niet zo goed gelukt.'* Birney heeft

geprobeerd het verhaal van de Indo, tussen de Hollander en de Indonesiër in een plaats te geven naast de heersende manier van geschiedschrijving over het Nederlands kolonialisme. Met zijn boek trachtte Birney een einde te maken aan het tempo doeloze sentiment dat in Nederland tot op de dag van vandaag heerst. Ook wij hier op Curaçao kunnen ervaren hoe knellend de moeizame banden binnen het koninkrijk vaak aanvoelen. Vooral als het gaat om kwesties als moraliteit. Zodra de superieure moraliteit van Nederland aan de kaak wordt gesteld reageert het Europese deel van ons koninkrijk uiterst krampachtig. Indonesië en Suriname hebben een andere weg bewandeld dan onze kleine eilanden. De geschiedenis leert dat dat wellicht een goede zaak is, ondanks de spanningen die zich met de regelmaat van de klok voordoen. *No hay mal que por bien no venga*, luidt een Spaans gezegde, regelmatig door onze overburen gebruikt. Er bestaat geen kwaad waaruit geen goeds voort kan komen. Alfred Birney's roman *'de tolk van Java'* zal hopelijk in de toekomst plaatsnemen tussen *'de Max Havelaar'* van Eduard Douwes Dekker, beter bekend als Multatuli, en *'Stille kracht'* van Louis Couperus. Het boek over de dekolonialisatie van de eilandjes, voormalig bekend als de Nederlandse Antillen, moet nog geschreven worden. Het zal een stuk minder bloederig zijn.

Bron: *Antilliaans Dagblad*, 4 juni 2018